

nadbiskupije München za ekumenizam i religijski dijalog, i Abdullah Takim iznijeli su osnovne crte izlaganja Pisma u kršćanstvu i islamu danas (261-275). Poštujući pluralnost i kontekstualnost, oni se zalažu da izlaganje Biblije i Kur'ana bude sredstvo sa susretanje s Bogom: „Svako teološko izlaganje Pisma trebat će mjeriti po tome uspijeva li izazvati vjeru. Tada je to izlaganje Pisma koje nadahnjuje Duh Božji, tada Pismo postaje 'riječ Boga života' koja je čovjeku upisana u srce“ (275).

Susrete Kršćansko-islamskog foruma na Akademiji biskupije Rottenburg-Stuttgart planiraju i vode zajedno kršćani i muslimani koji žive u Njemačkoj. Na njima jedni pred drugima i pred samim sobom razmišljaju o pitanjima važnim za zajednički život u pluralnoj Europi. Predavači jesu uglavnom profesori univerziteta, ali su skupovi namijenjeni vjeroučiteljima i drugim djelatnicima kršćanskog-islamskog dijaloga. Na njima važnu ulogu kao sudionici i organizatori imaju bošnjački muslimani Stuttgarta koji konstruktivno surađuju s djelatnicima Akademije. Jezik predavanja i rasprava uglavnom je njemački, ali pojedini predavači mogu se služiti i engleskim. Ova knjiga daje dijalošku sintezu današnjeg stanja u tumačenju Biblije i Kur'ana i dobro će doći svima koji se za to zanimaju.

Mato Zovkić

GLEĐANJE NA RIMSKI PRIMAT IZ ISTOČNE PERSPEKTIVE

Fransoa DVORNIK, *Vizantija i rimski primat*, Službeni glasnik Srbije, Beograd, 2009., 140 str.

Prošle godine izašao je srpski prijevod knjige *Vizantija i rimski primat* poznatog češkog povjesničara Fransoa (Františka) Dvornika koji je živio u Francuskoj i u SAD-u. Dvornik je neobično važan povjesničar jer je u znanstvenom svijetu promijenio mišljenje o odnosu Rima i Bizanta, promijenio je i gledanje na Slavene u zapadnoj historiografiji te je promovirao ulogu svete braće Ćirila i Metoda. Dvornik je među katolicima popravio i negativnu sliku o Fociju. Može se istaknuti kao zanimljivost i dokaz njegova ugleda da mu je na sprovodu uz mnoštvo naroda i uglednika bilo čak 120 svećenika i više biskupa.

Knjiga je podijeljena u 8 poglavlja te obrađuje pitanje primata kronološki od 3. do 13. st. Autor naglašava da je ovo prije svega povijesna studija te se izričito ograđuje od teološkog aspekta ovoga pitanja. Koliko god bježao i ograđivao se od teološkog aspekta ovoga dvadesetostoljetnog problema, ipak nije mogao pobjeći jer je ono par excellence i teološko pitanje. Možda je najvažnija teza ove studije o *bizantskom helenizmu*, koji se u biti sastoji u nastojanju uređenja Crkve prema uzorku uređenja rimskoga imperija. Tako je za Bizantince bilo normalno da

je Rim prva stolica jer je bio glavni grad Carstva (40. s., 124. s.). Po toj su logici smatrali da i Carigrad treba imati drugo mjesto u crkvenoj hijerarhiji jer je sjedište cara, što je predmet i spornoga 28. kanona. Za bizantski helenizam nije imalo posebnu važnost to što je neku biskupiju osnovao jedan od apostola, pa su tako malu važnost pridavali i legendi o sv. Andriji kao biskupu Carigrada koja se počela upotrebljavati tek u 8. st. (o čemu je Dvornik napisao i jednu studiju). Isto tako, malo su pridavali važnosti činjenici da je sv. Petar bio biskup Rima jer bi onda time i Antiohija imala posebno mjesto s obzirom na to da je sv. Petar najprije u njoj boravio i propovijedao.

Autor vrlo snažno naglašava i opisuje figuru *imperatora* - cara. Imperator je ključna figura i za pravilno sagledavanje pitanja prvenstva rimskoga biskupa. Za bolje razumijevanje njegove uloge treba kazati da se cara smatralo Božjim namjesnikom (15. s., 19. s.) i da je car donosio i vjerske zakone (15. s.). Car je imao i svećeničku ulogu te je on imao „ne samo pravo nego i obavezu, da brani pravoslavnu (= pravu, op. F. T.) vjeru i da svoje podčinjene vodi k Bogu“ (15. s.). Da podsjetimo, car je sazvaio sve sabore do raskola 1054. godine, a što zapadnjaci često prešućuju. Car je često imenovao biskupe i patrijarhe ili davao suglasnost na njihovo imenovanje, a ponekad ih je i skidao, kao npr. sv. Ivana Zlatoustog. Od-

luka o premještanju glavnog grada u Konstantinopol bila je od presudne važnosti i za opću povijest i za povijest Crkve. Dvije su glavne posljedice: Konstantinopol postaje glavni grad carstva, a time Rim ostaje bez civilne uprave i carskog značenja, te su radi različitih povijesnih okolnosti rimski biskupi postajali i gradonačelnici Rima. S propašću Zapadnoga Rimskog Carstva (476. g.), rimski biskupi, s ugledom i obrazovanošću koju u to doba imaju isključivo svećenici i biskupi, pomalo postaju i civilni upravitelji ne samo Rima nego i šire regije kroz što se razvija i papinska država koja traje na različite načine i s različitim granicama sve do danas.

Nadalje, Bizantinci primat vide kao da je dan svim apostolima a ne samo Petru (128 s.). Bez obzira na sve to, sv. Petar i Rimski Stolica uvijek su uživali posebno poštovanje u Bizantu, a to im je dao sam car i sabor.

Kada je kasnije došlo do ozbiljnijih prijepora, doveden je u pitanje primat i kriterij „prave vjere“ (Prevoditelj često upotrebljava pojam „pravoslavna“ umjesto „prava vjera“, npr. 129. s.) i u tome smislu je upotrebljavano i *Filioque*. Prema nekim autorima, rimski biskup je izgubio primat kad je pristao da u Vjerovanje uvede *Filioque*, što je bio i argument patrijarhu Mihajlu Celulariju, koji je bio carigradski patrijarh u tom zlokobnom vremenu raskola 1054. godine (45. s., 124. s., 126. s.).

Za istočnjake posebno mjesto rimskog biskupa nije bilo sporno, ali jest bila sporna njegova jurisdikcija - izvršna vlast. Bizantinci su posebno naglašavali važnost autonomije njihovih biskupa i biskupija. Bizantski biskupi su stoljećima priznavali pravo apelacije na rimskog biskupa u spornim slučajevima, a to su priznavali i carevi i sabori (posebno carevi Konstantin Veliki i Justinijan i sabori u Carigradu i Kalcedonu).

Zapadni teolozi i rimski biskupi su smatrali ključnim argumentom za prvenstvo rimskoga biskupa nad ostalim biskupima to što je sv. Petar boravio i umro u Rimu. Bizantinci su Petrovo prvenstvo koje mu je Isus dao tumačili kao davanje ovlasti svim apostolima i onda tim slijedom svim biskupima (128. s.). Zapad je ojačao papinsku poziciju teorijom o dva mača, to jest o duhovnoj i svjetovnoj vlasti te o prevlasti duhovne nad svjetovnom, što je za bizantski helenizam bilo strano i teško shvatljivo (44. s.). Na Zapadu je to bilo bitno da bi se Crkva sačuvala od miješanja careva u crkvene stvari.

U odnosima Rima i Carigrada posebno mjesto zauzimaju *križari*. Najprije su Latini osvojili Carigrad, zatim su Grci masakrirali Latine (1182. g.), a onda su 1204. godine Latini svrgnuli carigradskog patrijarha i postavili latinskog te su također svrgnuli bizantskog cara i postavili latinskog (120. s.). Nakon toga primat je postao ne samo vjersko nego i

političko i nacionalno pitanje koje je bilo opterećeno ružnim sjećanjima i još ružnijim osjećajima. Tako Dvornik zaključuje da pravi raskol nije bio kao što se uobičajeno govori 1054. godine, nego 1204. godine. Za udaljšavanje Istoka i Zapada autor pridaje iznimnu važnost Germanskoj reformi i misli da je ona odlučno utjecala na kardinala Humberta, autora bule izopćenja patrijarha Celularija 1054. godine. I iz te studije vidi se kako je često ljudski faktor bio previše važan, kao na primjeru odnosa i borbe aleksandrijskog i carigradskog patrijarha. Gotovo je čitavo 4. i 5. st. bilo u sjeni njihove borbe, a intenzitet borbe je ovisio o karakteru i ljudskim osobinama pojedinih patrijarha.

Na koncu svih problema i povijesnih zavrzlama, Rim je postao nesporno središte zapadnog kršćanstva i pobijedila je zapadna koncepcija primata. Bizantska koncepcija s velikom ulogom cara izgubila je na važnosti kad je propalo Zapadno Rimsko Carstvo, a onda pogotovo Istočno. No, i rimski biskup je bio svjestan važnosti ovozemaljske vlasti pa je osnovao državu i posjedovao ovozemaljsku vlast. Mnogi zaboravljaju da je Papa i danas predsjednik države, samo je ta uloga izgubila na važnosti nakon propasti papinske države (1870. g.). Vidljivi znak papinske države danas jesu nuncijature – vatikanska veleposlanstva.

Kolike su vremenom postale razlike u mentalitetu, u ljudskim odnosima Bizantinaca i Latina vidi

se u sudu povjesničara Huberta Jedina: „Sjedinjenje (na koncilu u Firenci 1439. g., op. F. T.) nije moglo imati trajniji odjek radi toga jer je odbojnost kod grčkog klera prema Latinima bila veća od straha pred Turcima“ (H. Jedin, *Crkveni sabori*, Zagreb, 1997., 93. s.).

U odnosima pravoslavnih i katolika ni danas nisu glavni problemi dogmatski, kao *Filioque* ili epikleza, nego ostaje ključno pitanje uloge primata i rimskoga Pape, kao i cjelokupne organizacije Crkve. Dvornikova sugestija jest: ako bi se željelo tražiti približavanje i moguće ujedinjavanje dviju Crkava ili dvaju kršćanstava, onda se treba vratiti modelima od 4. do 11. st. (131. s.).

Dvornik skromno priznaje da ta rasprava nije ni blizu kompletna (s. 128), ali je, po našem sudu, vrlo korisna. Ono što je posebno odlika ovoga autora jest neutralnost i objektivnost, tako da se do kraja knjige ne može primijetiti je li pravoslavac ili katolik, što je posebna vrlina za ovakvu vrstu rasprave. Tako npr., vrlo jasno kaže: „Nisu Grci izostavili *Filioque*, nego su ga Latini uveli“ (9. s.). Bez oklijevanja konstatira da je *Donatio Constantini* (s. 101.), koja se upotrebljavala za legitimiranje papinske svjetovne vlasti i države – lažna, kao što isto mirno veli, što smo spomenuli, i za tvrdnju o sv. Andriji kao carigradskom biskupu nazivajući je običnom legendom (17. s.).

Franjo Topić

MAGISTARSKI RAD O DIJALOGU MUSLIMANA I KRŠĆANA

Božana KATAVA, “Muslimansko-kršćanski dijalog u svjetlu ‘Zajedničke riječi’”, Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, 2010., 132 str.

Božana Katava je diplomirala na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 2005., ali je još kao studentica četvrte godine na preporuku vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića (koji je jedan od trojice osnivača) počela raditi u Međureligijskom vijeću kao katolički član stalnog tajništva i koordinator određenih programa. Jedan od njezinih projekata u okviru MRV-a godišnji je susret studenata teologije – muslimanskih, pravoslavnih i katoličkih – koji kroz tri dana posjećuju vjerske objekte jedni drugih i razmišljaju o temama poticajnim za dijalog.

Uz rad je završila dvogodišnji postdiplomski studij religija u Centru za interdisciplinarnu studije u Sarajevu te pod vodstvom mentora dr. fra Mile Babića izradila magistarski rad koji je obranila pred komisijom 26. ožujka 2010.

Inspiraciju za svoj rad uzela je iz otvorenog pisma „Zajednička riječ između nas i vas“ koju je 13. listopada 2007. iz Amana uputilo 138 muslimanskih znanstvenika i vjerskih poglavara kršćanskim poglavarima kao konstruktivni projekt dijaloga i suradnje nakon burnih reakcija povodom govora